

LA MASÓ, UN TOPÒNIM DE LUXE

Carme PLAZA ARQUÉ

Al Camp de Tarragona, al nord de Constantí i fins a terres de La Selva i d'Alcover hi havia en època medieval un terme anomenat El Codony. Font i Rius (1969, II: 734-735) creu que comprenia els actuals termes municipals d'El Morell, La Masó, El Milà i Vilallonga. Español (1983:87) suposa que ocupava una extensió una mica més gran, amb El Rourell i part de Perafort. Aquest territori fou una zona important en la reconquesta del Camp de Tarragona: els diferents co-senyors de la Ciutat hi cediren terres per a colonitzar-lo, entre d'altres, a institucions religioses: el Monestir de Santes Creus, l'Orde de l'Hospital i l'Orde del Temple.

L'Orde del Temple arreplegà una part d'El Codony gràcies a la donació del mas de Bellester feta per Berenguer de Molnells. Aquest personatge, que ingressà a l'Orde cap al 1162, l'havia rebut el 1157 (Sans, 1976-1977: 136) de l'Arquebisbe de Tarragona. En el document de la donació s'assenyalen els límits del territori de Bellestar: «afronta a l'est amb el riu Francolí, a tramuntana amb el mas de Riba-Roja, a migdia amb el mas de Carbonell de Martorell que en diuen Rourell, i a l'oest amb el torrent que baixa des del mas de Pere Voltor»¹. Si repassem els topònims actuals veurem que Riba-Roja encara existeix (Manent, 1982:11), que El Rourell està situat al sud de La Masó, i que el torrent que baixa de l'antic mas Voltor no pot ser altre que el riu Glorieta.

En anys successius, l'Orde anà ampliant el seu patrimoni al Camp, de manera que a partir de 1181 ja es pot parlar d'una sotspreceptoria organitzada (*Ibidem*: 151); aleshores el nom d'El Rourell substituï el de Bellestar. El canvi de nom no comportà, però, cap modificació ni en la seu de la sots-preceptoria ni en les propietats. Sabem que la sots-comanda² d'El Rourell —que depenia de Barberà— era de caire predominantment rural, que explotava les terres i que posseïa diferents molins bladers per tota la riba del Francolí i pels seus afluents. Comprenia terres dins dels actuals termes d'El Rourell, La Masó, El Milà, Valls, Vallmoll i Alcover; el seu període actiu va des d'aproximadament 1162 fins a 1248, any en què els templers es vengueren la propietat, i, amb els diners de la venda, compraren el castell de Pira, al costat de Barberà (Sans, 1979: 160).

No resulta tan fàcil com en altres llocs del Principat de conèixer els llocs que posseïren aquí els templers: en la major part dels casos, abolit el Temple, els

seus béns passaren a l'Hospital, mentre que a El Rourell, a causa de la venda, la propietat útil anà a mans de particulars, i restà la propietat eminent en mans del Capítol tarragoní, concretament del Paborde. El fet que en els documents es parli de la comanda d'El Rourell mena Sans (1979) a suposar que aquest poble va ser la seva seu; en canvi, Fuguet (1989), a partir de la toponímia actual, que encara permet de reconstruir l'antic territori de Bellestar, identifica aquest terme i, en conseqüència, el nucli de la sotscomanda d'El Rourell amb el poble de La Masó. Arguments no en falten: l'existència, tocant a aquest lloc de l'anomenat «molí de la Selva», atribuït secularment als templers, el mateix fet que La Masó fos un nucli petit de població (sis focs) fins al segle XVI, i que el poble com a tal no existís encara en el segle XII (Sans, 1979) semblen arguments fiables.

Però encara hi ha un altre motiu, gairebé definitiu, per pensar que La Masó era realment la part central de la sotspreceptoria que la Casa del Temple de Barberà posseïa al Camp de Tarragona: el seu nom.

El nom *Mesó* —Coromines ho escriu amb *e* quan parla del mot i amb *a* quan es refereix al poble— «ve del llatí MANSIO-ONIS, “alberg”, “habitança”. En català tingué sempre escassa vida, reforçada per la influència del fr. *maison*, que antigament no era encara ben bé sinònim de casa, i s'aplicava més aviat a grans llocs de residència: d'aquí l'aplicació preferent, també en català arcaic, als edificis d'habitatge i residència d'organitzacions religioses i feudals com les dels grans Ordes i monestirs; així parlant dels Templers...» (*DECat.* VII: 421).

Per a Coromines (*Ibidem*) es tracta d'un mot arcaic que es conserva en la toponímia i en alguna expressió amb el significat de «casa». El mateix autor, en els *Estudis de Toponímia Catalana* (1965, I:18) havia explicat el topònim La Masó com «etapa del camí»; aquesta interpretació és veïna de la de Moreu-Rey (1982:76) [etapa en via romana: MANSIO]; i Manent (1982:7).

En el meu article sobre el «Promasó» de Barberà (Plaza, 1985) vaig explicar que el mot Mesó a la toponímia feia referència en un bon nombre de casos a possessions dels templers (l'hort de Mesó, el molí de Mesó), de manera que funcionava com a complement de possessió amb el mateix significat que Orde del Temple. I no només apareix aquest mot en els documents de l'època templera: quan l'Orde fou abolit i els seus béns passaren a altres mans, principalment als hospitalers, les possessions heretades continuaren portant el complement «de Mesó» (escrit indistintament amb *a* o *e*) fins al segle XVIII. Aquesta observació que he fet en la toponímia de Barberà de la Conca no és un cas aïllat sinó que es pot observar en altres llocs on hi ha hagut establiments templers (per exemple a Palau Solità —Vallès— i Sant Llorenç de les Arenes —Empordà—, entre d'altres)³.

Podem dir que el mot Mesó en els documents d'època templera té un valor polisèmic: la casa (la seu de la comanda, sotscomanda o establiment) i, per extensió, l'Orde. És l'equivalent al llatí *DOMUS* (*domus militiae templi*), al francès *MAISON* i al català *CASA*, mot també emprat (la Casa del Temple); en tots els ca-

sos coexisteixen els dos significats. Extingit l'Orde, Mesó va perdre progressivament valor referencial: per exemple, en el cas de Barberà, primer tenia un valor de complement possessiu (equivalent en part a l'Hospital) fins que quedà només com a topònim. A La Masó, com que no hi va haver continuïtat en les possessions del Temple per part d'un altre orde religiós, va passar directament a topònim i com a tal es troba ja en la documentació del segle XIV (Manent, 1985:7).

La paraula Mesó deu tenir més influència francesa o occitana que la que Comromines li atribueix (*DECat.*). No creiem que el seu significat derivi directament del llatí (no hi ha en català el derivat *mesón* com en castellà), de relacionar més directament amb el mot francès. De fet, si el Temple és l'Orde religiós que utilitza més sovint el mot, és natural pensar en aquest cas en un manlleu, ja que fou França el país on els templers tingueren més incidència, i en francès es va fer la primera traducció de la regla llatina (Melville, 1974: 50).

He pogut ampliar la nòmina de topònims que conserven el nom Masó (o Mesó) a Catalunya, i he comprovat que, en molts casos, fa referència, no a una possessió qualsevol de l'Orde, sinó a la seu de l'establiment templer. Per exemple, el mas de la Masó de Selma era la seu de la comanda templaera de Selma, el Promasó de Barberà —l'únic topònim barberenc que conserva el mot d'entre la munió de pretèrits—, era el pla al costat del castell templer. No és una regla absoluta, però és lògic que sigui més forta la pervivència d'un topònim en el lloc central que en els marginals; també queda clar en aquests casos el doble significat del terme: la casa-residència i l'Orde.

Si ara tornem a la situació de la seu de la sots-comanda d'El Rourell, podem afegir la informació que proporciona el topònim als arguments històrics que opinen que la seu de la sots-preceptoria del Camp de Tarragona era al lloc que actualment és el poble de La Masó⁴. Dit d'una altra manera, La Masó fou la casa seu de la sots-preceptoria templaera d'El Rourell. L'establiment templer de caràcter agrícola, que es fundà allí, fou l'origen d'una petita població —probablement mantinguda amb poques variacions (sis focs) durant segles— a la qual donà nom.

Els templers tingueren una importància cabdal en la història de Catalunya (en els segles XII i XIII) i llur intervenció fou decisiva en la tasca de la Reconquesta, però llur història ha estat oblidada o mal interpretada. El mateix s'ha esdevingut amb el nom: queden pocs topònims a les nostres terres que recordin els establiments dels frares-cavallers de la Milícia: en aquest sentit es pot dir que La Masó és l'únic topònim major conservat als Països Catalans.

NOTES

1. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, *Cartulari A. B.*, fol. 172r.
2. Els termes sots-preceptoria, sots-comanda són sinònims. És sabuda la imprecisió lèxica relativa als establiments templers (Forey, 1973:90) de manera que en molts casos també s'empren comanda, preceptoria i convent com a mots equivalents.

3. En un fragment de capbreu d'època hospitalera (1456) se cita un «Mansi de la Maso» (A.C.A., *Gran Priorat*, arm. 1, 11.3, q.10), la situació del qual correspon a l'actual mas de Santa Magdalena, l'antiga casa-convent de la comanda de Palau Solità. A Sant Llorenç de les Arenes encara es conserva el topònim Masmeso o la Mesó —en el terme de Sant Jordi des Valls—, que fou també de domini templer.

4. No cal dir que el mot apareix sovint en els documents relatius a la sots-preceptoria d'El Rourell: «in dominibus de la maso» (*Cartulari A B*: 171r, vegeu nota 1); «recipimus de la caritate de la meso xx sous» (*Ibidem*: 173r). Aquest document, del darrer quart del segle XIII utilitza les grafies Masó i Mesó, fet que només indica la confusió de les pretòniques *a* i *e* en aquesta època (Veny, 1982: 37).

BIBLIOGRAFIA CITADA

- COROMINES, J. (1965): *Estudis de toponímia catalana*, 1, Barcelona.
- DECAT: (1980-1988...): *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, J. COROMINES, Barcelona.
- ESPAÑOL I BERTRAN, F. (1983): *Les cartes de població de Vilallonga*, «Acta Mediaevalia», 4 (Barcelona) 87-106.
- FONT RIUS, J. M. (1969): *Las cartas de población y franquicia de Cataluña*, 1, Madrid-Barcelona.
- FOREY, A. J. (1973): *The Templars in the Corona de Aragón*, Oxford University Press, London.
- FUGUET SANS, J. (1989): *L'arquitectura dels Templers a Catalunya*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Departament d'Art (mecanoscrit).
- MANENT, A. (1985): *Els noms de lloc del terme i poble de la Masó*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, dins «Treballs de la Secció de Filologia i Història Literària», IV, Tarragona.
- MIRET I SANS, J. (1910): *Les cases de Templers y Hospitalers en Catalunya*, Barcelona.
- MOREU-REY, E. (1982): *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca.
- PLAZA ARQUÉ, C. (1985) *El Promasó (Masó)*, «Societat d'Onomàstica, Butlletí Interior», XXI, (Barcelona) 63-67.
- SANS I TRAVÉ, J. M. (1976-77): *El Rourell, una preceptoria del Temple al Camp de Tarragona (1162-1248)*, «Boletín Arqueológico», época IV, (Tarragona), 133-140.
- VENY, J. (1982): *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca.